

Nedjeljka Balić–Nižić

Sveučilište u Zadru
Original scientific paper

Književni i kulturni prilozi u zadarskom listu «L'Adriatico» (1921. – 1922.)

«L'Adriatico» (1921. – 1922.) je jedan od listova koji su izlazili na talijanskom jeziku u Zadru u prvim godinama nakon Prvog svjetskog rata, nakon što su pod utjecajem društveno-političkih promjena ili odlukom vlasti prestala izlaziti glasila na hrvatskom jeziku. Nakon uvođenog dijela u kojemu se donose podaci o društveno-povijesnom kontekstu izlaze lista, u radu se predstavljaju književni prilozi, prilozi o književnosti, o kulturnim događanjima u gradu s posebnim osvrtom na polemičke natpise vezane za autorstvo jedne monografije o Dalmaciji i obilježavanje Danteove obljetnice. Kao posebno zanimljivi istaknuti su pjesnički prilozi po čijoj se brojnosti i tematsko-sadržajnim obilježjima list razlikuje od drugih zadarskih periodika koji izlaze u istom razdoblju. Pritom se izdvajaju stihovi jednog od urednika lista, Giuseppea Ballarina kao primjer odmaka od tada prevladavajućeg politički i ideološki intoniranog pjesništva. Time je list «L'Adriatico» dao originalan doprinos književnom stvaralaštvu u zadarskom tisku na talijanskom jeziku u međuratnom razdoblju.

KLJUČNE RIJEČI:

list «L'Adriatico», Giuseppe Ballarin, književnost u zadarskom tisku na talijanskom jeziku, povijest zadarskog tiska, hrvatsko-talijanska kulturno-književna prožimanja

I.

Političko-gospodarski list «L'Adriatico» (1921. – 1922.)¹ jedan je u nizu glasila na talijanskom jeziku koji su izlazili u Zadru od 1918. do 1923. godine, u burnom petogodišnjem razdoblju neposredno nakon Prvog svjetskog rata, obilježenom promjenama na društvenom i političkom

¹ «L'Adriatico», *bisettimanale politico-economico, direttore Michelangelo Zimolo, editore e gerente responsabile Galiano Benevenia, tipografia E. de Schönfeld.*

planu do kojih dolazi raspadom višestoljetne Austro-Ugarske Monarhije.² Kao što je poznato, slijed poslijeratnih događaja doveo je do pripajanja Zadra i dijela istočne jadranske obale Kraljevini Italiji i uspostave fašističkog režima, što se značajno odrazilo na život grada u demografskom, gospodarskom i kulturno-književnom smislu. U prethodnom razdoblju, krajem 19. i na samom početku 20. stoljeća, grad je živio intenzivnim kulturnim životom zahvaljujući bogatoj izdavačkoj i tiskarskoj djelatnosti, ponudi kazališnih i glazbenih sadržaja, kao i književnom stvaralaštvu na hrvatskom i talijanskom jeziku.³ No tijekom i nakon rata društveni i kulturni život gotovo zamire, a uspostavom talijanske vlasti i ukidanjem hrvatskih glasila, škola i kulturnih institucija temeljen je isključivo na poticajima s talijanske strane i usmjerenosti prema kulturnim događanjima na Apeninskom poluotoku.

Nakon rata u Zadru znatno opada i tradicionalno bogata tiskarska djelatnost, koja je, gašenjem niza hrvatskih tiskara, svedena samo na talijanske.⁴ U ovom razdoblju opada i izdavačka djelatnost na hrvatskom

² Od brojnih radova hrvatskih i talijanskih povjesničara o prilikama u Zadru i Dalmaciji tijekom i neposredno nakon Prvog svjetskog rata izdvajamo nekoliko naslova na hrvatskom jeziku: MILAN MARJANOVIĆ, *Diplomatska borba za Zadar 1915-1922.*, u *Zbornik Zadar*, 1964., str. 271-299; GRGA NOVAK, *Prošlost Dalmacije*, Golden marketing, Zagreb 2001.; ID., *Presjek kroz povijest grada Zadra*, u *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, XI-XII, Zadar 1965., str. 7-76; BOGUMIL HRABAK, *Izveštaj dalmatinske vlade o prvim nedeljama italijanske okupacije*, u «Zadarska revija», XXXVII, 5-6, ruj-an-prosinac 1988., str. 509-529; KOSTA MILUTINOVIĆ, *Talijanska okupacija Zadra i sjeverne Dalmacije pod privremenim narodnim predstavništvom Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (1919-1920)*, «Zadarska revija», XXXIX, 4, srpanj-kolovoz 1999., str. 91-102, BOGDAN KRIZMAN, *Talijanska okupacija na Jadranu i misija Ante Tresić-Pavičića 1918. god.*, u *Pomorski zbornik*, knj. 5, Zadar, 1967., str. 643-669. Od novijih izdanja posebno valja istaknuti zbornik radova: ANTE BRALIĆ, BRANKO KASALO (ur.), *Istočnojadranski prostor između sloma Habsburške Monarhije i stvaranja novih država*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2021.

³ Pregled književnog stvaranja na talijanskom može se naći u: NEDJELJKA BALIĆ-NIŽIĆ, *Talijanski pisci u Zadru pred prvi svjetski rat (1900.-1915.)*, Edit, Rijeka-Fiume, 1998., a pregled najvažnijih izdanja na hrvatskom jeziku u knjizi: TIHOMIL MAŠTROVIĆ, *Drama i kazalište hrvatske moderne u Zadru*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.

⁴ U razdoblju neposredno nakon rata gase se tiskare Vitaliani (1921.), tiskarnica Dalmatinskog namjesništva, tiskara Bilan, a Katolička hrvatska tiskarna don Ive Prodana seli se u Preko na otoku Ugljanu gdje djeluje do 1930. a zatim prelazi u vlasništvo franjevacca s otoka Galevca (Školjića) ispred Preka, do 1943. U gradu nastavljaju djelovati tiskara obitelji Artale (1874. – 1943.) i tiskara Schönfeld (1907. – 1943.), a uz njih Tipografia Commerciale Zaratina (1927.), Tiskara Prefektura (1929.) Tiskara Fašističke federacije (1933.), te tiskare listova «San Marco» i «Giornale di Dalmazia». Usp. PAVAO GALIĆ,

jeziku; nekadašnje brojke od preko dvije tisuće objavljenih knjiga na hrvatskom jeziku u razdoblju od 1800. do 1920. svode se na dvadeset u 1918., sedam u 1919., tri u 1920. i po četiri knjige u 1921. i 1922. godini,⁵ a u sljedećim godinama na nulu.

I bogata tradicija hrvatskog novinstva po kojoj je Zadar bio poznat, još od pokretanja «Kraljskog Dalmatina» 1806. godine preko «Zore dalmatinske», «Narodnog lista», «Hrvatske krune» i brojnih drugih listova, nakon Prvog svjetskog rata potpuno se gasi. Zadar je po broju hrvatskih listova do 1920. bio odmah iza Zagreba, a periodike su se isticale i po raznolikosti sadržaja s obzirom na struke, vrste listova i članaka, rasprava, objava i književnih priloga,⁶ što je, uz brojne listove na talijanskom jeziku, Zadar činilo vrlo važnim kulturnim središtem u široj regiji.⁷ U razdoblju neposredno nakon Prvog svjetskog rata pomalo se gase ili prisilno ukidaju hrvatske «preživjele» ili novopokrenute novine: «Smotra dalmatinska» (1918.), «Branik» (1919.), «Hrvatska kruna» (19. VI. 1920.), «Narodni list» (7. VI. 1920.), «Naš list» (19. VI. 1920.), «Zora» (1917.) i dr.

Što se tiče talijanskih novina, krajem rata ne nalazi se ni jedan naslov jer je list «Il Dalmata», pokrenut 1866. godine, ukinut 1916. zbog pritiska austrijskih vlasti i zbog interniranja urednika Gaetana Feolija. Preživio je jedino službeni dvojezični list «Objavitelj dalmatinski / Avvisatore dalmato» (do 31. XII. 1920.). No već krajem 1918. izlazi «La voce dalmatica» (kasnije preimenovan u «La Dalmazia», 1918. – 1920., s dodatkom «Bollettino dell'Ufficio Stampa», 1920.), a zatim, kako je navedeno, slijedi niz uglavnom političkih listova različite orijentacije

Povijest zadarskih tiskara, Zagreb, Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1979., str. 55-74. Detaljnije podatke o tiskari Schönfeld daje VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ u *Jadertina croatica*, II, Zagreb, 1954., str. 106.

⁵ VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ, *Izdavačka djelatnost na hrvatskom jeziku u Zadru od 1800. do 1960.*, u *Zbornik Zadar*, 1964., str. 758.

⁶ Ivi, str. 742. Maštrović navodi da je do 1911. u Zadru samo na hrvatskom jeziku izlazilo ukupno 68 listova.

⁷ Pregled zadarske periodike na talijanskom jeziku može se naći u: ANGELICO ALACEVICH, *Giornali che si pubblicarono in Dalmazia in lingua italiana*, «Il Dalmatino», LIV/1930., str. 58-59.; FEDERICO AUGUSTO PERINI, *Giornalismo italiano in terra irredenta*, con prefazione di Paolo Orano, R. Università degli studi, Perugia, 1937.; MANLIO CACE, *La stampa in Dalmazia*, «Rivista dalmatica», XXIX, 1, gennaio-marzo 1958., str. 11-30; SERGIO CELLA, *Profilo storico del giornalismo nelle Venezie*, Padova, Liviana, 1974.

koji obilježavaju poslijeratno razdoblje od 1920. do 1923., a među njima je i list «L'Adriatico» koji je tema ovog priloga. Drugi listovi su «Corriere della Dalmazia» (1919. – 1920.); «L'Azione nazionale» (1921. – 1922.); «Corriere di Zara» (1921. – 1923.) i «L'Aquila del Dinara» (1922. – 1923.). Kraj tog petogodišnjeg razdoblja označava pokretanje lista «Littorio dalmatico» koncem 1923. godine, kao glasila uspostavljene fašističke vlasti, koje će se uz naknadnu promjenu naziva u «San Marco!» (1934.), održati do 1941. kao jedino prorežimsko gradsko glasilo.⁸ Treba napomenuti i da je 1922. godine nakon jedanaestogodišnje stanke obnovljen kulturno-znanstveni časopis «Rivista dalmatica»,⁹ a po osnutku društva za proučavanje dalmatinske povijesti Società dalmata di storia patria (1926.) pokrenuta je i znanstvena publikacija *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria*.¹⁰

U razdoblju u kojemu izlazi list «L'Adriatico» tisak je glavno sredstvo informiranja i utjecaja na formiranje javnog mišljenja i književnog ukusa. Listovi, časopisi i druge periodike na određeni način odražavaju (na različit način od utjecaja književnih djela istog razdoblja) povijesni,

⁸ Talijanskom okupacijom Dalmacije, zadarski «San Marco» se gasi, pokreću se istoimene novine u Splitu, dok u Zadru do kraja studenog 1943. izlazi «Giornale di Dalmazia». Više o zadarskim periodicima i objavljenim književno-kulturnim priložima u međuratnom razdoblju u: NEDJELJKA BALIĆ-NIŽIĆ, *Talijanske i hrvatske književne teme u zadarskoj periodici u razdoblju 1918.-1945. godine*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2007.

⁹ Časopis koji su 1899. godine pokrenuli Vitaliano Brunelli, ujedno i prvi urednik, Roberto Ghiglianovich i Luigi Ziliotto s ciljem prikupljanja i promoviranja dalmatinske povijesne, književne i kulturne građe, izlazio je do 1911. Ponovno je pokrenut 1922. zalaganjem Vitaliana Brunellija. Nakon njegove smrti uredništvo preuzima Ildebrando Tacconi, profesor i književni kritičar, te jedan od najaktivnijih intelektualaca u Zadru u međuratnom razdoblju. Tacconi uređuje časopis sve do ponovnog prekida u lipnju 1943., a njegovim je zalaganjem ponovno obnovljen u Veneciji u rujnu 1953. godine.

¹⁰ Uz navedene, u Zadru izlaze povremeno brojni listovi i časopisi različite tematike: sportski, vjerski, poljoprivredni, humoristični, kalendari ili prigodni listovi u povodu održavanja kongresa, kao što je primjerice «Il XXVII Congresso della 'Dante Alighieri'» (1922.). Posebno mjesto među njima zauzima kalendar «Il Dalmatino», koji je redovito izlazio od 1877. do 1943. s brojnim kulturnim priložima. Također valja istaknuti časopise istih ili sličnih naslova: «Dalmazia» (1919.), «La vita in Dalmazia» (1920.) i «La Dalmazia» (1943.) pokrenute, kako i godine izlaženja potvrđuju, u kriznim političkim trenucima za Italiju, sa svrhom propagiranja talijanstva u Dalmaciji. Nedjeljka Balić-Nižić, *Talijanske i hrvatske književne teme u zadarskoj periodici u razdoblju 1918.-1945. godine*, nav. dj., str. 11.

kulturni i književni trenutak sredine u kojoj nastaju i kojoj su namijenjeni.¹¹ U skladu s tim su i zadarske novine toga vremena kao odraz specifične društveno-političke situacije bile u funkciji širenja političkih ideja. To se posebno odnosi na priloge vezane za temu hrvatsko-talijanskih književnih i kulturnih dodira u kojima se vidi angažiranost i podložnost ideologiji autora, koji često pod krinkom objektivnog znanstvenog promišljanja iznose vrlo pristrane, iz prethodnih razdoblja već poznate sudove o superiornosti talijanske nad hrvatskom i drugim kulturama na istočnoj obali Jadrana. List «L'Adriatico» uklapa se u taj model, no, kao što će se vidjeti u na stavku, u određenom broju književnih priloga odudara od tada uobičajenog izričaja utemeljenog na promicanju političkih ideja.

Prvi broj lista objavljen je 21. svibnja 1921., a posljednji, broj 45, 26. svibnja 1922. Izlazi dva puta tjedno, u početku pod vodstvom glavnog urednika novinara i publicista Michelangela Zimola, koji zbog neslaganja s političkom orijentacijom lista podnosi ostavku,¹² pa ga zamjenjuje Umberto Nani, također novinar i publicist. Izdavač je Galliano Benevenia kojega, najvjerojatnije zbog neslaganja s nekim člancima jednog od urednika Giuseppea Ballarina, zamjenjuje Antonio Stoian.¹³ List se tiska u tiskari E. de Schönfeld. Poput drugih periodika nastalih u ovom razdoblju, i «L'Adriatico» u uvodnom članku¹⁴ kao primarni cilj deklarira obranu talijanstva Dalmacije, najavljujući zalaganje za potpunu reviziju Rapalskog ugovora. Po svojoj političkoj orijentaciji na unutrašnjem planu glasilo je republikanaca, pa je u stalnoj polemici s konkurentskim «Corriere di Zara» koji je bio «monarhistički» orijentiran,¹⁵ a pokrenut

¹¹ VIDA FLAKER, *Časopisi hrvatskoga modernističkog pokreta*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva, SN Liber, Zagreb, 1977., str. 5.

¹² «L'Adriatico», 29. listopada 1921. Zimolove optužbe o tome da je list postao potpuno republikanski Upravno vijeće je negiralo, navodeći da su samo neki članci izražavali odobravanje republikanskoj stranci, a protiv ekstremnog nacionalizma.

¹³ Zimolo se pojavljuje kao urednik u *impressum* do br. 64; u broju 65 pojavljuje se samo ime Antonija Stoiana, koji na mjestu izdavača i urednika zamjenjuje Beneveniju od br. 54; od broja 66 glavni urednik je Umberto Nani.

¹⁴ *Il nostro programma*, «L'Adriatico», 21. svibnja 1921.

¹⁵ Polemika se vodi od početka, jer «L'Adriatico» predstavlja mlade snage, tzv. «blocco patriottico di Zara» čiju je propast konkurentski «Corriere di Zara» predviđao. Daljnje polemike izazvao je letak republikanaca, na što je reagirao «Corriere di Zara», optužujući «L'Adriatico» da zagovara interese republikanske stranke, što je uredništvo kategorički odbilo, prozivajući urednika «Corrierea di Zara» Raimonda Desantija kao vjernog

je gotovo istovremeno kad i «L'Adriatico». Inače, oba lista osnovana su kao posljedica ukidanja već spomenutog lista «La Dalmazia». Politički su razlozi uzrokovali zabranu prodaje lista u susjednoj državi SHS,¹⁶ kao i njegovo gašenje nakon što je republikanska stranka doživjela poraz na izborima 1922. te nakon što je najavljen sudski proces protiv urednika Giuseppea Ballarina, pokrenut na inicijativu jednog uvrijeđenog čitatelja.¹⁷

Najviše prostora u listu pripada priložima s političkom tematikom koje potpisuju Michelangelo Zimolo, Giuseppe Ballarin i Umberto Nani. Od kulturnih tema najzastupljeniji su prilozi o kazališnim predstavama, primjerice u 1921. godini posebna pozornost posvećuje se gostovanju firentinske Compagnia del teatro fiorentino pod vodstvom slavnog dramaturga i jednog od utemeljitelja modernog firentinskog vernakularnog kazališta.¹⁸ Osim toga u listu se prenose informacije i o drugim kulturnim događanjima u gradu, kao i o aktualnostima vezanim uz djelovanje zadarskih književnih i kulturnih djelatnika.

sljedbenika Austrijske monarhije, ljubitelja Slavena, te pobornika Rapalskog ugovora i političke struje koja je odustala od borbe za Dalmaciju. Usp. *A Raimondo Desanti*, Isto, 15. studenoga 1921. U istom se članku kritizira i zastupnik nacionalne stranke Natale Krekich koji je na Bokanjcu držao predizborni govor (protiv republikanaca) na hrvatskom jeziku. Sukob republikanaca i članova talijanske nacionalističke, kasnije fašističke stranke, inspirirao je i nekoliko političko-satiričnih priloga naslovljenih *La parola di Boby* u kojima se poniženja i maltretiranja novinara uspoređuju s onima koje podnosi vjerni pas. Usp. Isto, 17. studenoga 1921.; 18. siječnja 1922.

¹⁶ «L'Adriatico» *proibito nella Eshaesia*, Isto, 5. studenoga 1921.

¹⁷ Ballarin je autor brojnih političkih komentara, često prožetih patetikom i sentimentalnim obraćanjem Italiji koja je prema njemu «zanemarila» Dalmaciju. Napisao je i prigodne članke u povodu prebacivanja ostataka nepoznatog vojnika iz zajedničke grobnice u Aquilei u Rim (*Le due madri*, «L'Adriatico», 26. studenoga 1921.; *Il martire biondo*, Isto, 23. prosinca 1921., i dr.). Iz članka *Conferenze*, objavljenog 10. veljače 1922., vidljivo je da je u Zadru održao i niz predavanja iz književnosti i politike: *La poesia dell'Amore, della Voluttà e della Morte; Il movimento futurista (letteratura, teatro, musica e pittura); Mazzinianesimo e sindacalismo nella Carta del Carnaro*. Inače, zbog uvrede časti tužio ga je Onorato Crespi. Predmet je završio mirenjem i odustajanjem od tužbe jer se ispostavilo da su Ballarinu servirane krive informacije. Usp. *Processo a carico dell'«Adriatico»*, Isto, 26. svibnja 1922.

¹⁸ U javni pojedinih predstava iznose se pohvale o Novellijevu dramskom opusu koji, prema pisanju lista, «ha il merito primissimo di essere nostro, essenzialmente italiano». Usp. *Teatro. Saluto a Zara di Augusto Novelli*, Isto, 28. svibnja 1921.

II.

Što se književnih priloga tiče, u listu je objavljeno trideset pjesama različite tematike, po čemu se list izdvaja u odnosu na druge zadarske listove ovoga razdoblja u kojima gotovo da i nema pjesničkih priloga. Najzastupljeniji autor je Giuseppe Ballarin, urednik lista te autor brojnih političkih i kulturnih priloga. Ballarin je inače bio s otoka Hvara, što se doznaje iz članka *L'eterno poema*, u kojemu spominje «la mia ridente Lesina».¹⁹ U Zadru je držao niz predavanja o različitim temama iz književnosti i kulture, npr. *La poesia dell'Amore, della Voluttà e della Morte, Il movimento futurista (letteratura, teatro, musica e pittura); Mazzinianesimo e sindacalismo nella Carta del Carnaro*. Nije poznato da su mu stihovi objavljeni u posebnom tiskanom izdanju, po svemu sudeći ostalo je sačuvano samo 14 originalnih pjesama i jedan prijevod koji su objavljeni u ovom listu. Pjesme su posvećene različitim temama i uglavnom imaju sutonjački timbar; prevladavaju pesimistični i snažnim, ali uobičajenim simbolima prožeti stihovi o smrti i ništavnosti čovjeka i prolaznosti života. U prvoj u nizu, naslovljenoj *Verso il silenzio*²⁰ umorni pjesnik obraća se Parki, koja kroji nit njegova života, tražeći od nje ljubav, zaborav i smrt, što je simbolički prikazano zaustavljanjem pred njezinim vratima i polaganjem kamenog križa koji je nosio hodajući «mrtvom dolinom godina»:

Io voglio restarmi in silenzio
accanto al focolare
gelido, e nell'assenzio
tutto dimenticare.

E voglio deporre la croce
della mia giovinezza
disopra la tela feroce,
soffusa di tristezza.

Io voglio, per primo, adorarti,
sposo più dolce e più forte;
io voglio per primo cantarti
il canto della morte.

¹⁹ Giuseppe Ballarin, *L'eterno poema*, Isto, 24. studenoga 1921.

²⁰ Isto, 11. lipnja 1921.

Sonet *Ombre*²¹ idilični je opis predvečerja na selu, s karakterističnim zvukovima: krik ptica, veselo dozivanje djevojaka, kreket žaba i zvuk zvona. Podsjeća na Leopardija s opisom atmosfere u smiraj dana, kad pada večer s tipičnim zvučnim motivima kao što su krik ptica i radosno pjevanje i dozivanje žena: «lieti cori e richiami di contadinelle». U stihovima se nazire i utjecaj Pascolija, primjerice u motivu kreketa žaba, «il gradicare delle raganelle». Idila završava pojavljivanjem prve zvijezde i leopardijevskim zaključkom o ništavnosti čovjeka pred prirodom:

La prima stella, curva sulle vane
tombe apparisce come un occhio in pianto
sul nulla eterno delle cose umane.²²

A *una tomba* pjesnikovo je razmišljanje o grobu, životu i smrti, potaknuto kišom metaforički doživljenom kao slijevanje tuge. Pjesmom se opet provlači leopardijevski pesimizam i razočaranje prolaznošću života, te ljudskom ništavnosti pred neumitnošću smrti, prožet sutonjačkim i ekspresionističkim elementima:

[...] levano al cielo. E gemono le bare
fremon le casse; scricchiano le ossa;
cieche Danaidi, riversando amare
lacrime in quella fossa,
cantano una pensosa trenodia,
mentre sui chiodi dell'umana croce
gli ultimi brani della carne mia
urlan vendetta atroce.

Ecco la giovinezza che sognai
nell'incanto fugace della vita:
humus, non altro!... L'occhio che adorai
ha l'anima impietrita...

O macerie sanguigne, nella vana
tristezza che mi attorce, oh! ridestate
l'eco di quella tomba mia lontana,
le mie gioie passate,

²¹ Isto, 13. srpnja 1921.

²² Isto.

i miei sogni cullati nel susurro
del mio mare, ridente di paranze,
i canti che risalgono l'azzurro
tessuto di speranze,
la giovinezza mia, che redimita
di lauro, si esaltava innanzi a dio
con un peana intrepido alla vita,
forte del sangue mio.

O macerie sanguigne, come a un rito
destatemi, un istante, l'eco arcana!
... Folle nell'ombra, a tutto il mondo addito
la mia tomba lontana.²³

U pjesmi *Ora di notte*²⁴ opisan je mistični ugođaj u crkvi uz zvukove orgulja koje pokreće nevidljiva ruka misterioznog virtuozu; melodiozni zvuci praćeni su jednoličnim kapanjem ulja iz lumina koje kao da otkucava vrijeme:

Fioco un lumino brilla
pendolante dall'arco sesto-acuto,
e l'olio, singhiozzando, ogni minuto
a terra stilla, stilla.²⁵

I u stihovima inspiriranima ljubavlju prisutna je pesimistična i melankonična crta. U ovoj skupini nalazimo pjesme *Serenata*, *Amore* i *Maggio*. *Serenata*²⁶ je melankonični opis zaljubljenog trubadura koji pretače govor srca u nježnu melodiju, koju već usnula dama nažalost ne čuje:

.....
²³ Isto, 27. kolovoza 1921. Mistična atmosfera i blizina smrti nalazi se i u Ballarinovu prijevodu soneta *Al Dio ignoto* nepoznatog autora, u kojemu je opisan ugođaj predvečerja, dočaran simboličkim crnilom zastave («bandiera nera come il peccato»), oblaka i koštunjavih tužnih žena koje u crkvi mole krunicu, a prividni mir razbija krik grmuše u šumi. Usp. Isto, 2. srpnja 1921.

²⁴ Isto, 20. kolovoza 1921.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto, 25. lipnja 1921.

Sotto il gotico verone,
spasimante d'amore,
palpita il trovatore.
Trema una lagrima pia
dalla tenue melodia
della canzone.

Sfiora le corde, fremente,
come gli parla il cuore;
la sua voce d'amore
risale alle stelle chine,
ma Lei, tra candide trine,
sogna e non sente.

U minijaturi *Amore*,²⁷ opisujući vanjske simptome ljubavnog osjećaja, Ballarin se koristi snažnom usporedbom suze s kapljom Kristove krvi, a u pjesmi *Maggio*²⁸ opisom stvari i osjećaja koje svibanj potiče, dominiraju pjesnikov pesimizam, sumnja i strah od prepuštanja prolaznim čarima proljeća i ljubavi.

Nekoliko Ballarinovih pjesama posvećeno je majčinskoj ljubavi kao sigurnom i trajnom utočištu u čovjekovu životu. U sonetu *Occhi di mare*²⁹ majka brižno bdije nad pjesnikom prateći poput mjesečine nad morem, uz pjesmu slavuja, pjesnikov rad i smirujući burno more osjećaja i misli koje pretače u stihove. U opisu pjesnikova pjesničkog zanosa, noćnog rada kao i u upotrebi izraza (primjerice glagol *sudare*) nalazimo utjecaje Petrarce i Leopardija:

Mentre lavoro, l'occhio tuo sereno
insegue la mia penna sul quaderno,
-... come un lume dinanzi ad un altare
come la luna sul mare... -

Singhiozza il vento, e, dal sentiero ameno,
leva un'onda fragrante fin l'eterno
sorriso delle stelle... I rosignoli
trillano, lungi, dai broli...

²⁷ Isto, 6. srpnja 1921.

²⁸ Isto, 9. svibnja 1922.

²⁹ Isto, 9. srpnja 1921.

Io canto i dolci, i candidi misteri,
cullati dal mio cuore e dal mio mare;
e suderò sui carmi fin l'aurora
ebra di fiamma. Ed ancora
quegli occhi, così placidi e severi,
saranno su miei versi a palpitare
come perle sull'onda, ed a gioire,
mamma, pur senza capire.

Duga pjesma *Balbettino*,³⁰ u formi pitanja znatiželjnog djeteta majci što učiniti kad bi ga ona morala napustiti, izraz je čovjekova odbijanja da odraste i želje da zauvijek ostane zaštićen u majčinu krilu. Pod naslovom *L'attimo*³¹ pjesnik ispreplitanjem stvarnog i irealnog pruža dirljivi prikaz noćnog bdijenja majke nad cvijećem ukrašenom kolijevkom umrlog djeteta.

Jedna od rijetkih pjesama inspiriranih socijalnom tematikom naslovljena je *Gli oppressi*.³² Opisuje se teški rad i ponižavajući položaj rudara, izgubljeni ideali, mržnja koja ih izjeda, suze i osuđenost na smrt u dubokom ponoru:

Quelli che in fondo alle pupille ardenti
aveano impresso il volto dei figlioli,
e riversato lagrime dolenti,
ma di nascosto, nel lasciarli soli,
mordono l'odio con gli aguzzi denti,
mentre la morte strappa, in frulli e in voli,
le speranze recise.... In quei momenti
non hanno alcuno più che li consoli.
Non hanno il canto del gioioso mondo,
né la dolcezza di una chioma d'oro,
laggiù, laggiù nel baratro profondo.
E alcun, smuovendo un dì quel cimitero
senza ricordi, troverà le loro
ossa bianchicce nel carbone nero.

³⁰ Isto, 13. kolovoza 1921.

³¹ Isto, 24. ožujka 1922.

³² Isto, 11. siječnja 1922.

Posebnu pozornost čitatelja zbog svoje su tematike zasigurno izazvale Ballarinove pjesme *L'educanda* i *La beghina*. U sonetu *L'educanda*, sadržajno vrlo smjelom i pomalo neočekivanog na stranicama jednog političko-gospodarskog lista, pogotovo ako se uzmu u obzir i opći kontekst zadarske društvene stvarnosti te ukus i očekivanja čitateljstva, Ballarin opisuje erotski san mlade djevojke u ženskom internatu:³³

Dorme... Sul biondo crine inanellato
parla soave il genietto Amore.
Sente, la bimba sussultarsi il cuore.
Sogna il fulvo donzello, il puppo alato.

Ma da un recesso arcano, ben celato
agli occhi indagatori delle suore,
fra gli olezzanti gigli spunta il fiore
atroce della vita e del peccato.

Parla nel sonno; e sussultando, il dito
solletica le brame... Intorno al seno
la carezza è più dolce ed infernale!...

La carne impazza, esulta dal veleno:
ebra d'amore, abbraccia il capezzale
e già sente nei visceri un vagito...

Erotski ton prisutan je, u blažoj mjeri, i u sonetu *La beghina*³⁴ u kojemu se sjećanja pjesnika na mladenački ljubavni žar vezuju za mistični ambijent stare ispovjedaonice:

Lo ricordi il cantuccio refrattario
fra quell'ampio Cenacolo di latta
e l'ombra grigia del confessionario
che putiva di rancido e di gatta?

Quel canto che sapeva il tuo rosario
e il frusciare della tua ciabatta,
le preci ai buoni santi del lunario,
la tua verginità di neve intatta?...

Perchè mi squadri con l'inebetito
sguardo, levato dalla filotea,
amara minacciandomi col dito?...

³³ GIUSEPPE BALLARIN, *L'educanda*, Isto, 30. srpnja 1921.

³⁴ «L'Adriatico», 3. kolovoza 1921.

Se quel canto potesse raccontare
del tuo maggio! Ricordi?: eri una dea
rapace... e non sapevi ancor pregare!

Osim Ballarina u listu «L'Adriatico» svoje stihove objavljuje još jedan zadarski autor, Angelo Bartolini,³⁵ Zadrani koji u to vrijeme radio kao profesor u Bariju. Njegov politički sonet naslovljen *All'autore di «La Rinunziata»*³⁶ pisan je bez velikih poetskih pretenzija i ironični je osvrt na neuspjehe bivšeg talijanskog ministra Sforze.³⁷

Na stranicama lista nalazimo i neke od najpoznatijih pjesama istaknutih talijanskih književnika, primjerice Giovannija Pascolija (*Mare, antologijski Orfano, Speranze e memorie, FIDES, Dalla spiaggia i Serenità*),³⁸ Renata Fucinija (dvije pjesme iz *Le poesie*: nenaslovljena pjesma početnog stiha *Dicea la primavera*³⁹ i *Un grosso inconveniente*)⁴⁰ i Francesca Pastonchija (*Serenata Montana*).⁴¹ Uz sonet *Le due madri* potpisan pseudonimom Ezia,⁴² u kojem se opisuje majčinstvo kao svezremenski univerzalni pojam, u listu se još objavljuje šaljiva nepotpisana pjesmica u dijalektu s

³⁵ Povremeno se javljao pismima novinama u raznim prigodama, kao i političkim komentarima o Dalmaciji, primjerice *Come muore l'italianità della Dalmazia*, u br. 19, 16. Srpnja 1921.; 20, 20. srpnja 1921.; 21, 23. srpnja 1921., članak koji je inače prenesen iz mjesečne političke revije «La Vita Italiana» koju vodi Giovanni Preziosi.

³⁶ «L'Adriatico», 20. srpnja 1921.

³⁷ Kao i prethodnik Nitti, Sforza je prema dalmatinskim iredentistima kriv za «ponižavajući Rapalski ugovor i pripajanje Dalmacije Jugoslaviji. Stihovi koji redom završavaju riječju *sforza* izražavaju i radost zbog njegova odstupanja s dužnosti. Sforza je bio predmetom napada brojnih novinskih napisa, između ostalog u istom broju lista «L'Adriatico» na prvoj stranici objavljuje se članak *Sforzaide* u kojemu se autor potpisan pseudonimom Pipi kritički osvrće na Sforzina opravdanja zbog «odustajanja od Dalmacije».

³⁸ Isto, 19. prosinca 1921.; 16. siječnja 1922.; 25. siječnja 1922.; 31. siječnja 1922.; 7. ožujka 1922.; 25. travnja 1922.

³⁹ Isto, 28. prosinca 1921. Pravi naslov pjesme je *Le Stagioni*. Usp. *Le poesie di Neri Tanfucio* (Renato Fucini) con nuove aggiunte. Cento sonetti in vernacolo pisano. Cinquanta nuovi sonetti in vernacolo. Guazzabuglio. Mercanzia. Ombre. 20^a edizione, Firenze, Bemporad, s.a., str. 310.

⁴⁰ «L'Adriatico», 31. prosinca 1921. U navedenoj zbirci je pjesma napisana u dramatiziranom obliku, radi se o dijalogu liječnika i osobe koja se zove Lyon. Usp. *Le poesie di Neri Tanfucio*, cit., str. 256.

⁴¹ «L'Adriatico», 28. veljače 1922. Pjesnik u sonetu pruža idilični opis noćnog ugođaja i imaginarno obraćanje voljenoj osobi koja nije svjesna pjesnikovih ljubavnih osjećaja, uz završni komentar o ćudljivoj ljubavi.

⁴² Isto, 21. svibnja 1921.

temom iz suvremenog života, *L'orario de i impiegati*,⁴³ prenesena iz jednog tršćanskog lista, u kojoj se komentira uobičajeno izbivanje službenika s radnog mjesta, uz najčešći odgovor: «non xe!».

Uz brojne pjesme, u listu «L'Adriatico» objavljuju se i prilozi o različitim književnim temama, poput *L'Impero dantesco nel pensiero di Giuseppe Mazzini*⁴⁴ nepotpisanog autora, posvećenog Mazzinijevoj interpretaciji Danteova viđenja rimske civilizacije, ili priloga naslovljenog *Il poeta satanico*⁴⁵ Giuseppea Ballarina, koji je svojevrsna komparativna studija o umjetnosti Edgara Alana Poa i Giacoma Leopardija.⁴⁶

Biografski prilozi o književnicima i istaknutim osobama iz kulturnog života vezani su najčešće uz Dalmaciju i općenito istočnu jadransku obalu i uglavnom su prožeti političkim tonom. Najčešće se, kao i u drugim onodobnim zadarskim listovima, prate aktivnosti Gabrielea D'Annunzija i prenose se njegove političke poruke vojnim postrojbama⁴⁷ te druge zanimljivosti među kojima je i vijest o izvedbi simfonijske poeme *Carnaro* u Milanu, koju je D'Annunziju posvetio otac Bernardino Rizzi s Krka.⁴⁸ Urednik Michelangelo Zimolo, pak, donosi podatke o osobama iz javnog i kulturnog života Zadra i Italije s kojima je surađivao, primjerice u prilogu *Tre significative lettere di Arturo Colautti, di Isidoro Del Lungo e di Antonio Cippico* prenosi pisma⁴⁹ koja su mu uputili tada istaknuti zagovaratelji pretenzija Italije na istočnu jadransku obalu.

List «L'Adriatico» među ostalim donosi i vijesti o istaknutim Zadranima, pa tako prenosi izvješće o pokušaju samoubojstva novinara i književnika Giuseppea Marussiga nastanjenog u Rimu,⁵⁰ ili vijest o smrti

43 Isto, 2. svibnja 1922.

44 Isto, 12. prosinca 1921.

45 Isto, 31. prosinca 1921.

46 Prilog je objavljen i u zadarskom listu «La Dalmazia», 22. ožujka 1921.

47 Primjerice pismo vojnicima koji su se borili kod Porto Saura. Usp. *Il Comandante D'Annunzio ai difensori di Porto Sauro*, «L'Adriatico», 1. studenoga 1921.

48 *L'esecuzione di un poema sinfonico dedicato a G. d'Annunzio*, Isto, 19. prosinca 1921. Izvedba je trebala biti 23. prosinca 1921.

49 Usp. «L'Adriatico», 2. srpnja 1921.

50 *Tentato suicidio di un collega*, Isto, 10. rujna 1921. Detaljnije o Marussigu i njegovu književnom djelovanju može se naći u radu: NEDJELJKA BALIĆ-NIŽIĆ, *Scrittori zaratini in lingua italiana nella seconda metà dell'Ottocento e nella prima metà del Novecento*, u: ANGELA FABRIS e ILVANO CALIARO (a cura di), *Confini, identità, appartenenze*, Scenari

i nekrolog mladom zadarskom pjesniku Virgiliju Paganellu.⁵¹ Zanimljive biografske činjenice donose se i o glavnom uredniku lista Umbertu Naniju u povodu njegove kandidature na političkim izborima.⁵² Nani je bio istaknuti stručnjak za balkansku političku problematiku, a bavio se i književnim stvaranjem.⁵³

III.

Među temama koje su privukle posebnu pažnju čitatelja lista «L'Adriatico», bila je polemika između Alessandra Dudana (1883. – 1957.), predstavnika Dalmacije u talijanskom parlamentu, i Tommasa Sillanija (1888. – 1961.), pjesnika, kritičara i publicista, urednika niza propagandnih iredentističkih publikacija neposredno prije i tijekom Prvog svjetskog rata.⁵⁴ Alessandro Dudan, pravnik, književnik i član dalmatinske Autonomnaške stranke, inače rodom iz Vrlike, kulturnom je svijetu postao poznat po djelu *La Dalmazia nell'arte Italiana*.⁵⁵ List izvještava o njegovu zalaganju za povrat u Dalmaciju povijesnih i sudskih spisa, književnih i umjetničkih spomenika Dalmacije rasutih po Beču, Budimpešti i Zagrebu,⁵⁶ te objavljuje u nastavcima njegovo predavanje o važnosti Lucijana i Franje Laurana za povijest renesansne umjetnosti⁵⁷

.....
letterari e filmici dell'Alpe Adria, De Gruyter, 2020., str. 123-136 (dostupno na: <https://doi.org/10.1515/9783110640069>).

⁵¹ Lutto, «L'Adriatico», 23. srpnja 1921; *Virgilio Paganello*, Isto, 6. kolovoza 1921. Autor nekrologa potpisan inicijalima g. d. piše dosta osobno, izražavajući bol i sjećajući se zajedničkih školskih dana, Paganellova teškog djetinjstva u siromašnoj ali časnoj obitelji te kasnije sreće u vlastitoj obitelji. Ističe i njegovu povučenost i zatvorenost u vlastitom svijetu, tipičnu za istinske umjetnike.

⁵² *Biografia del nostro direttore*, «L'Adriatico», 21. siječnja 1922.

⁵³ Osim nekoliko književnih osvrta, prije rata objavljuje pjesme u listu «Il Dalmata», a poznato je da je njegovu jednočinku *Un accomodamento felice* 15. listopada 1913. uspješno odigrala družina Bratti u Teatro Mínimo u Trstu. Usp. NEDJELJKA BALIĆ-NIŽIĆ, *Talijanski pisci u Zadru pred Prvi svjetski rat (1900 – 1915)*, nav. dj., str. 122.

⁵⁴ Usp. *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 92, 2018, https://www.treccani.it/enciclopedia/tommaso-sillani_%28Dizionario-Biografico%29/ (12/3/2023).

⁵⁵ Milano, Treves, 1921.-1922.

⁵⁶ *Per i monumenti e per i cimeli di storia, di belle arti e di belle lettere italiane in Dalmazia*, «L'Adriatico», 27. rujna 1921.

⁵⁷ *Il nostro Francesco Laurana ha portato il Rinascimento italiano in Francia*, Isto, br. 49-55.

koje je kao predsjednik dalmatinskog pododbora za povijest umjetnosti u okviru Talijanskog nacionalnog odbora održao na Kongresu povijesti umjetnosti na Sorboni u Parizu. No ono što je najviše pobudilo zanimanje zadarske kulturne javnosti su odjeci polemike između Dudana i Tommasa Sillanija⁵⁸ u talijanskom tisku. Dudan je, naime, optužio Sillanija da je uređujući djelo *La Dalmazia monumentale*⁵⁹ za koje je napisao uvod i koje sadrži tri povijesna priloga (autori: Ettore Pais, Pompeo Molmenti i Adolfo Venturi) te stotinjak ilustracija, neovlašteno preuzeo Dudanove fotografije i podatke iz spomenute knjige *La Dalmazia nell'arte italiana*, koju mu je Dudan bio dostavio na uvid. Na optužbe iznesene u bilješci Dudanove knjige Sillani oštro reagira, no Dudan ih argumentira otkrivajući navodno brojne pogreške u tom i drugim Sillanijevim djelima. Polemika se zaoštava do toga da Dudan čak prepoznaje Sillanija u negativnom liku novele *Le risorse di Tommaso Villani* iz niza *Le risorse di Carlotta Furello* u zbirci novela *Le due finestre* Adonea Nosarija.⁶⁰ Kako je novela već u vrijeme izlaženja desetak godina ranije u reviji *Tirso* uzburkala književnu javnost Rima, Dudan je, upoznat s tom činjenicom, u političkim krugovima vezanim uz Dalmaciju pokušao upozoriti na Sillanijevo «u biti antidalmatinsko i profiteursko djelovanje», dok je, s druge strane, prema Dudanovim tvrdnjama, Sillani njega pokušao čak i ucjenama prisiliti da odustane od kandidature za talijanski parlament. Kao dodatnu argumentaciju svojoj optužbi Dudan prenosi i pisma samog Sillanija te izdavača njegove knjige Alfierijski Lacroixa u kojima priznaju da su se koristili Dudanovim fotografskim materijalom. Navodi niz primjera iz Sillanijevih radova kao dokaz njegove nekompetentnosti i neznanja, između ostalog i činjenicu da je pisao o Dalmaciji, a da je nikada nije posjetio. Dudan je mišljenja da će svi u Sillaniju prepoznati «plagijatora» koji ga sada napada bez skrupula. U polemiku se kasnije uključuje i autor

⁵⁸ ALESSANDRO DUDAN, *Per un atto di brigantaggio letterario*, Isto, 16. srpnja 1921. Članak je datiran Roma, 12. srpnja 1921.

⁵⁹ Milano, Alfieri e Lacroix, 1917.

⁶⁰ Treves, Milano, 1920. Dudan se poziva na osvrt na knjigu koji je napisao Giancarlo de Boni u «Nuovo Giornale di Firenze» od 16. veljače 1921. Citira kako je Nosari sintetizirao karakter protagonista novele: «Tommaso tu finirai in galera Tommaso tu finirai in galera. È il tuo destino. C'è chi nasce poeta, chi pittore, chi ciabattino, chi canaglia. Tu sei quel che si dice una canaglia nata. E ogni volta che ti incontro mi meraviglio di vederti 'a piede libero'». «L'Adriatico», 16. srpnja 1921.

Adone Nosari, koji je uredniku lista «Popolo Romano» Olindu Bitettiju potvrdio da je Sillani protagonist sporne novele, zbog čega ga je Sillani i tužio. Uredništvo lista «L'Adriatico» pruža Dudanu punu podršku, prenoseći i pismo prof. Vitaliana Brunellija od 17. srpnja 1921.,⁶¹ a Dudan im zahvaljuje najavljujući članak o Villaniju u listu «Rivista di Roma».⁶²

IV.

Poput ostalih zadarskih listova, «L'Adriatico» nastoji čitatelje upoznati s najnovijim književnim i drugim izdanjima. U rubrici *Novità librerie* izlazi tridesetak osvrti i kratkih vijesti o djelima zadarskih i talijanskih pisaca, kao i o novim brojevima pojedinih kulturnih i književnih časopisa kao što su «L'Italia letteraria e artistica», «Rivista dalmatica», «Giro giro tondo» i dr. Iz recenzija izdvajamo članak objavljen u povodu objavljivanja posljednjeg sveska *Cronistoria Anedottica del Nobile Teatro di Zara* zadarskog književnika i povjesničara Giuseppea Sabalicha.⁶³ Uz opće pohvale tom kapitalnom djelu za povijest zadarskog kazališnog i kulturnog života u razdoblju 1781. – 1871., u prilogu se ističe duga kazališna tradicija u Zadru te navode neki od najslavnijih talijanskih autora čija su djela izvedena na zadarskoj pozornici.⁶⁴

Od zanimljivih vijesti iz kulturnog života grada koje prenosi list «L'Adriatico», valja izdvojiti obilježavanje 600. godišnjice Danteove smrti. Svojevrsni uvod u obilježavanje piše Giuseppe Ballarin u prilogu

⁶¹ *Le risorse di Tommaso Villani*, 27. srpnja 1921.

⁶² *Una risposta di Alessandro Dudan*, Isto, 30. srpnja 1921. Navodi se da je urednik «Rivista di Roma» Alberto Lumbrosso, te da će članak izaći u broju od 1. kolovoza 1921. Polemika se nastavlja uključivanjem i dvojice Nosarijevih prijatelja Guida Milellija i Emilija Morina, koji u «Popolo Romano» od 24. srpnja 1921. izvještavaju o razgovoru sa Sillanijem koji se nije pokazao ni malo kavalikom, te izražavaju svoje slaganje s Dudanom. Usp. *Il colpo finale a Tommaso... Villani*, Isto, 3. kolovoza 1921.; *Il colpo di grazia a Tommaso Sillani*, Isto, 25. 6. kolovoza 1921.

⁶³ «L'Adriatico», 11. lipnja 1921.

⁶⁴ «[...] conserva tradizioni luminose di quei costumi gentili dei quali un teatro è lo specchio, e più che alle fonti del sapere, più che alle scienze e alle arti, Zara si compiacque di studi musicali e di palestre drammatiche efficacissimi mezzi per ingentilire i costumi a perpetuare quel connubio dolcissimo con Melpomene e Talia che qui ebbero culla fiorita con le rose di Donizzetti, Verdi e Bellini, di Alfieri, di Goldoni e del Monti.» Isto.

L'anno di Dante,⁶⁵ a u nastavku se izvještava o pripremama i proslavama u različitim gradovima Italije, posebice Ravenni i Firenzi te diljem svijeta.⁶⁶ Objavljuje se i tekst proglasa gradonačelnika Luigija Ziliotta kojim poziva građanstvo na proslavu u gradu.⁶⁷ Prema vijestima koje objavljuje «L'Adriatico», prigodna predavanja u zadrarskim srednjim školama i drugim institucijama održali su Zadrani Vitaliano Brunelli, Giuseppe Lobasso, Ildebrando Tacconi i Amato Filippi⁶⁸ te neki gostujući predavači, među kojima je Antonio Bandini Butti.⁶⁹ Butti je, prema pisanju lista, u uvodnom dijelu govorio o Danteovu domoljublju nazivajući ga prvim prorokom talijanskog jedinstva, tragovi kojeg se poslije nalaze i kod Machiavellija i Mazzinija. U drugom je dijelu istaknuo aktualnost Danteove misli,⁷⁰ a osvrnuo se i na Croceovo zanemarivanje i gotovo podcjenjivanje Danteove političke vrijednosti, te istaknuo njegovu svezremensku vrijednost za talijansku književnost i kulturu citirajući ono što je o njemu rekao Mazzini: «Dante non è nè guelfo nè ghibellino, ma soltanto cristiano e italiano». List izvještava i o organiziranim posjetima Zadrana i Dalmatinaca Danteovu grobu⁷¹ te prenosi dio polemike oko autorstva ideje o podizanju spomenika Danteu u Zadru.⁷²

65 «L'Adriatico», 16. srpnja 1921.

66 *Per le onoranze dantesche*, Isto, 20. kolovoza 1921.; 24. kolovoza 1921.; *Dante e la Vittoria*, Isto, 15. rujna 1921.

67 *Celebrazione dantesca*, Isto, 20. listopada 1921.

68 *Conferenze dantesche*, Isto, 5. prosinca 1921.; 19. prosinca 1921. Izvještava se i o predavanju Paola Mazzolenija u Šibeniku pod naslovom *Niccolò Tommaseo e Dante Alighieri*, održanom 15. svibnja 1921. Predavanje je i tiskano iste godine u Zadru u izdanju Artalea.

69 *La prima conferenza dantesca*, Isto, 29. listopada 1921.; *Antonio Bandini-Butti commemorata Dante*, Isto, 1. studenoga 1921.; 3. studenoga 1921. Predavanje je organizirao kulturni klub «Giuseppe Mazzini».

70 «'Fine ultimo della civiltà', dice Dante, 'è l'attuazione dell'intelletto possibile dell'uomo'; e vi vien fatto di pensare al concetto delle *menti dispiegate* di Gian Battista Vico [...] Egli (Dante) rivendica invece il valore della cooperazione sociale e della universalità riallacciandosi di colpo alla tradizione romana e protendendo il suo spirito titanico verso gli orizzonti della nostra modernità.» Isto.

71 *Dante e i Dalmati*, Isto, 20. kolovoza 1921.; *Il passaggio per Venezia della corona dei dalmati per la tomba di Dante*, Isto, 29. listopada 1921.; *I Dalmati alla Tomba di Dante*, Isto, 12. studenoga 1921.

72 *A proposito del monumento a Dante*, Isto, 17. studenoga 1921. Spominje se kako ideju nisu dali «soliti patres patriae», nego jedan od najpoznatijih dalmatinskih mladih kipara Silva, odnosno Antonio Cippico. Polemika se vodi i oko toga tko je dao prijedlog da se

Usmjerenost zadarskih periodika na talijanskom jeziku u razdoblju neposredno nakon Prvog svjetskog rata prema gotovo isključivo talijanskim temama uočljiva je i na primjeru lista «L'Adriatico». U različitim se rubrikama prate sinkrona književnost i kulturna događanja u Italiji kojoj je u to vrijeme Zadar administrativno pripadao. Stoga i nema puno priloga koji bi se mogli svrstati pod «hrvatske teme», pogotovo ne u mjeri u kojoj je to bio slučaj u 19. stoljeću, razdoblju vrlo žive razmjene kulturno-književnih informacija i prijevoda tekstova između periodika na talijanskom i hrvatskom jeziku, čime su se bavila slična istraživanja periodike unutar hrvatske kroatistike i talijanistike.⁷³ Nekih naznaka o hrvatskim temama ima u pojedinim člancima, i to uglavnom u političkom kontekstu, primjerice u članku Giuseppea Ballarina *Servizio a bacchetta (tre scene morali)*,⁷⁴ nekoj vrsti političke rugalice na račun sporosti hrvatske administracije u zadarskom konzulatu susjedne država SHS. Pod hrvatske teme možemo svrstati i članak *I jugoslavi e Dante*⁷⁵ o odjecima obilježavanja Danteove obljetnice u tisku susjedne države, s posebnim osvrtom na ono što o velikom talijanskom pjesniku piše zagrebački «Obzor».

1922. godine u Zadru održi XXVII. kongres udruge «Dante Alighieri», pa «L'Adriatico» navodi da to nije bio gradonačelnik Ziliotto, nego D'Annunzijeve tajnik Coselschi.

⁷³ Spomenut ćemo neke od primjera istraživanja talijanističkih priloga u hrvatskim periodikama: SANJA ROIĆ, *Bibliografija talijanističkih priloga u časopisima iz razdoblja hrvatske moderne (1895-1905)*, u *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, I, ur. Mate Zorić, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1989, str. 261-308; NATKA BADURINA, *Bibliografija talijanističkih priloga u časopisima iz preporodnog razdoblja (1835-1849)*, u *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, III, 1992., str. 325-371; NATKA BADURINA, *Bibliografija talijanističkih priloga u hrvatskoj periodici pedesetih i šezdesetih godina 19. stoljeća*, u *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, IV, 1994., str. 365-447; NATKA BADURINA, *Slika o drugome. Predodžba o Italiji u hrvatskim časopisima sredinom prošlog stoljeća*, u *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, V, 1996., str. 229-257; SANJA ROIĆ, *Talijanska kultura i književnost u časopisima hrvatske moderne*, u *Introduzione allo studio della lingua, letteratura e cultura croata*, a cura di Fedora Ferluga Petronio, Udine, Forum, 1999., str. 73-79; VINKO BREŠIĆ, *Čitanje časopisa*, Matica hrvatska, Zagreb 2005.

⁷⁴ Isto, 22. rujna 1921.

⁷⁵ Isto, 27. listopada 1921.

V.

Zaključno se može reći da list «L'Adriatico», s obzirom na prevladavajuću političku i ideološku uvjetovanost obavljenih priloga, odražava povijesno-društvenu stvarnost vremena u kojemu nastaje, razdoblja u kojemu talijanske vlasti pokušavaju uvesti kulturnu i jezičnu hegemoniju. Njegova posebnost u odnosu na druge novine koje izlaze u Zadru u razdoblju neposredno nakon Prvog svjetskog rata je relativno veliki broj objavljenih poetskih priloga, od kojih je većina «oslobođena» tada prevladavajućeg ideološkog okvira. U usporedbi s većinom tekstova u onodobnim periodikama koji su imali za cilj konstrukciju novog čitatelja, intelektualca usklađenog s potrebama režima, u listu «L'Adriatico» nailazimo na odmak od tog modela, zahvaljujući pjesmama talijanskih klasika poput Pascolija te posebno stihovima Giuseppea Ballarina, u kojima se otkrivaju utjecaji Leopardija i Pascolija, no koji piše i pjesme oniričko-erotičnog sadržaja. Po tome se «L'Adriatico» izdvaja od drugih zadarskih listova koji izlaze u isto vrijeme i na poseban način obogaćuje književno stvaralaštvo talijanskog jezičnog izraza u Zadru u prvim godinama nakon Prvog svjetskog rata i općenito kulturni život grada Zadra u međuratnom razdoblju.

Popis književnih i kulturno-povijesnih priloga u listu «L'Adriatico»

Književni prilozi

Poezija

- A.A., *L'orario de i impiegati*, 2. svibnja 1922.
 Ballarin, Giuseppe, *A una tomba*, 27. kolovoza 1921.
 Ballarin, Giuseppe, - *Al Dio ignoto* (prijevod), 2. srpnja 1921.
 Ballarin, Giuseppe, *Amore*, 6. srpnja 1921.
 Ballarin, Giuseppe, *Balbettino*, 13. kolovoza 1921.
 Ballarin, Giuseppe, *Gli oppressi*, 11. siječnja 1922.
 Ballarin, Giuseppe, *La beghina*, 3. kolovoza 1921.
 Ballarin, Giuseppe, *L'attimo*, 24. ožujka 1922.
 Ballarin, Giuseppe, *L'educanda*, 30. srpnja 1921.
 Ballarin, Giuseppe, *Maggio*, 9. svibnja 1922.

- Ballarin, Giuseppe, *Occhi di mare*, 9. srpnja 1921.
Ballarin, Giuseppe, *Ombre*, 13. srpnja 1921.
Ballarin, Giuseppe, *Ora di notte*, 20. kolovoza 1921.
Ballarin, Giuseppe, *Serenata*, 25. lipnja 1921.
Ballarin, Giuseppe, *Verso il silenzio*, 11. lipnja 1921.
Bertolini, Angelo, *All'autore di «La Rinunziata»*, 20. srpnja 1921.
Ezia, *Le due madri*, 21. svibnja 1921.
Fucini, Renato, *Dicea la primavera*, 28. prosinca 1921.
Fucini, Renato, *Un grosso inconveniente*, 31. prosinca 1921.
Pascoli, Giovanni, *Dalla spiaggia* (I, II), 7. ožujka 1922.
Pascoli, Giovanni, *FIDES*, 31. siječnja 1922.
Pascoli, Giovanni, *Mare*, 19. prosinca 1921.
Pascoli, Giovanni, *Orfano*, 16. siječnja 1922.
Pascoli, Giovanni, *Serenità*, 25. travnja 1922.
Pascoli, Giovanni, *Speranze e memorie*, 25. siječnja 1922.
Pastonchi, Francesco, *Serenata Montana*, 28. veljače 1922.

Prilozi o književnosti i kulturno-povijesni prilozi

- A.A., *L'«Impero» dantesco nel pensiero di Giuseppe Mazzini*, 12. prosinca 1921.
Ballarin, Giuseppe, *Il poeta satanico*, 31. prosinca 1921.
Ballarin, Giuseppe, *Servizio a bacchetta (tre scene morali)*, 22. rujna 1921.
Ballarin, Giuseppe, *Il martire biondo*, 23. prosinca 1921.
Ballarin, Giuseppe, *L'anno di Dante*, 16. srpnja 1921.
Ballarin, Giuseppe, *Le due madri*, 26. studenoga 1921.
Ballarin, Giuseppe, *L'eterno poema*, 24. studenoga 1921.
Uredništvo:
- «*La Cronistoria del nobile teatro di Zara*», 11. lipnja 1921.
- *A proposito del monumento a Dante*, 17. studenoga 1921.
- A. Dudan, *Per un atto di brigantaggio letterario*, 16. srpnja 1921.
- Antonio Bandini-Butti *commemora Dante*, 1. studenoga 1921.; 3. studenoga 1921.
- *Biografia del nostro direttore*, 21. siječnja 1922.
- *Celebrazione dantesca*, 20. listopada 1921.
- *Conferenze dantesche*, 5. prosinca 1921.; 19. prosinca 1921.
- *Conferenze*, 10. veljače 1922.

- *Dante e i Dalmati*, 20. kolovoza 1921.
- *Dante e la Vittoria*, 15. rujna 1921.
- *I Dalmati alla Tomba di Dante*, 12. studenoga 1921.
- *I jugoslavi e Dante*, 27. listopada 1921.
- *Il colpo di grazia a Tommaso Sillani*, 6. kolovoza 1921.
- *Il colpo finale a Tommaso... Villani*, 3. kolovoza 1921.
- *Il Comandante D'Annunzio ai difensori di Porto Sauro*, 1. studenoga 1921.
- *Il nostro Francesco Laurana ha portato il Rinascimento italiano in Francia*, br. 49 (13. listopada 2021.) - 55 (27. listopada 2021.).
- *Il passaggio per Venezia della corona dei dalmati per la tomba di Dante*, 29. listopada 1921.
- *L'esecuzione di un poema sinfonico dedicato a G. d'Annunzio*, 19. prosinca 1921.
- *L'ultima scuola*, 27. rujna 1921.
- *La prima conferenza dantesca*, 29. listopada 1921.
- *Le risorse di Tommaso Villani*, 27. srpnja 1921.
- *Lutto*, 23. prosinca 1921.
- *Per i monumenti e per i cimeli di storia, di belle arti e di belle lettere italiane in Dalmazia*, 27. rujna 1921.
- *Per le onoranze dantesche*, 20. kolovoza 1921.; 24. kolovoza 1921.
- *Persecuzioni contro i dalmati*, 1. studenoga 1921.
- *Su Dante nella letteratura serbo-croata*, 10. veljače 1922.
- *Teatro. Saluto a Zara di Augusto Novelli*, 28. svibnja 1921.
- *Tentato suicidio di un collega*, 10. rujna 1921.
- *Tre significative lettere di Arturo Colautti, di Isidoro Del Lungo e di Antonio Cippico*, 2. srpnja 1921.
- *Una risposta di Alessandro Dudan*, 30. srpnja 1921.
- *Virgilio Paganello*, 6. kolovoza 1921.

Literary and cultural articles in the periodical «L'Adriatico» (1921 – 1922) from Zadar

«L'Adriatico» (1921 – 1922) was one of the newspapers published in Italian in Zadar after the First World War, in the period when socio-political changes led to the establishment of Italian rule in Zadar and consequently to the abolition of magazines in Croatian. The introductory paragraph of the paper contains some important facts about the social and cultural context in which «L'Adriatico» was published. In the discussion and analysis of literary works, articles about literature and information about cultural events in the city covered by the newspaper, special attention is paid to the polemical articles about the author-ship of a book about Dalmatia and information about the celebrations of Dante's birthday. In the analysis of literary works, emphasis is placed on the poems. Due to the number and content of poems published on its pages, the journal «L'Adriatico» is an exception compared to other journals published in Zadar at that time. The poems by Giuseppe Ballarin, one of the journal editors, are particularly interesting, as they differ from the general trend of political poetry. By publishing these poems, «L'Adriatico» made an original contribution to literature in Italian in Zadar between the two world wars.

KEY WORDS:

periodical «L'Adriatico», Giuseppe Ballarin, literature works in Zadar periodicals in Italian language, history of Zadar periodicals, Croatian-Italian literary and cultural relations

Bibliografija

- «L'Adriatico», bisettimanale politico-economico, tipografia E. de Schönfeld, 1921 - 1922.
- ANGELICO ALACEVICH, *Giornali che si pubblicarono in Dalmazia in lingua italiana*, «Il Dalmatino», LIV/1930., str. 58-59.
- NATKA BADURINA, *Bibliografija talijanističkih priloga u časopisima iz preporodnog razdoblja (1835-1849)*, u *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, III, ur. Mate Zorić, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 325-371.
- NATKA BADURINA, *Bibliografija talijanističkih priloga u hrvatskoj periodici pedesetih i šezdesetih godina 19. stoljeća*, u *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, IV, 1994., str. 365-447
- NATKA BADURINA, *Slika o drugome. Predodžba o Italiji u hrvatskim časopisima sredinom prošlog stoljeća*, u *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, V, 1996., str. 229-257.
- NEDJELJKA BALIĆ-NIŽIĆ, *Scrittori zaratini in lingua italiana nella seconda metà dell'Ottocento e nella prima metà del Novecento*, u ANGELA FABRIS e ILVANO CALIARO (a cura di), *Confini, identità, appartenenze, Scenari letterari e filmici dell'Alpe Adria*, De Gruyter, 2020.
- NEDJELJKA BALIĆ-NIŽIĆ, *Talijanske i hrvatske književne teme u zadarskoj periodici u razdoblju 1918.-1945. godine*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2007.
- NEDJELJKA BALIĆ-NIŽIĆ, *Talijanski pisci u Zadru pred prvi svjetski rat (1900.-1915.)*, Edit, Rijeka-Fiume, 1998.
- ANTE BRALIĆ, BRANKO KASALO (ur.), *Istočnojadranski prostor između sloma Habsburške Monarhije i stvaranja novih država*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2021.
- VINKO BREŠIĆ, *Čitanje časopisa*, Matica hrvatska, Zagreb 2005.
- MANLIO CACE, *La stampa in Dalmazia*, «Rivista dalmatica», XXIX, 1, gennaio-marzo 1958., str. 11-30.
- SERGIO CELLA, *Profilo storico del giornalismo nelle Venezie*, Padova, Liviana, 1974.
- Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 92, 2018, https://www.treccani.it/enciclopedia/tommaso-sillani_%28Dizionario-Biografico%29/
- VIDA FLAKER, *Časopisi hrvatskoga modernističkog pokreta*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva, SN Liber, Zagreb, 1977.
- PAVAO GALIĆ, *Povijest zadarskih tiskara*, Zagreb, Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1979.
- GRGA NOVAK, *Presjek kroz povijest grada Zadra*, u *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, XI-XII, Zadar 1965., str. 7-76.
- GRGA NOVAK, *Prošlost Dalmacije*, Golden marketing, Zagreb 2001.

- BOGUMIL HRABAK, *Izveštaj dalmatinske vlade o prvim nedeljama italijanske okupacije*, u «Zadarska revija», XXXVII, 5-6, rujan-prosinac 1988., str. 509-529.
- BOGDAN KRIZMAN, *Talijanska okupacija na Jadranu i misija Ante Tresić-Pavičića 1918. god.*, u *Pomorski zbornik*, knj. 5, Zadar, 1967., str. 643-669.
- MILAN MARJANOVIĆ, *Diplomatska borba za Zadar 1915-1922.*, u *Zbornik Zadar*, Matica hrvatska, Zadar, 1964., str. 271-299.
- TIHOMIL MAŠTROVIĆ, *Drama i kazalište hrvatske moderne u Zadru*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.
- VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ u *Jadertina croatica*, II, JAZU, Zagreb, 1954.
- VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ, *Izdavačka djelatnost na hrvatskom jeziku u Zadru od 1800. do 1960.*, u *Zbornik Zadar*, 1964.
- KOSTA MILUTINOVIĆ, *Talijanska okupacija Zadra i sjeverne Dalmacije pod privremenim narodnim predstavništvom Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (1919-1920)*, «Zadarska revija», XXXIX, 4, srpanj-kolovoz 1999., str. 91-102.
- FEDERICO AUGUSTO PERINI, *Giornalismo italiano in terra irredenta*, con prefazione di Paolo Orano, R. Università degli studi, Perugia, 1937.
- SANJA ROIĆ, *Bibliografija talijanističkih priloga u časopisima iz razdoblja hrvatske moderne (1895-1905)*, u *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, I, ur. Mate Zorić, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1989, str. 261-308
- SANJA ROIĆ, *Talijanska kultura i književnost u časopisima hrvatske moderne*, u *Introduzione allo studio della lingua, letteratura e cultura croata*, a cura di Fedora Ferluga Petronio, Udine, Forum, 1999., str. 73-79